

Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, İstanbul-Enderun yayını, 1983, XX+436 sayfa, 4 harita.

«Bir mal veya hizmet için, ilgili resmi makamların tesbit ettiği fiyat» olarak tanımlanan narhın 1640 tarihine ait bir defteri geniş açıklamaları yansıtan bu çalışma, Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihine yepyeni bilgiler getirmektedir. Ömer Lütfi Barkan ve Halil Sahillioglu'nun incelemeleriyle ilk bilgilerini kazandığımız narh konusu, şimdi Profesör Mübahat S. Kütükoğlu'nun detaylı bir çalışması ile karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlılarda (devlet düzenine ait eserlerde) narhın değerlendirilmesini özetleyen yazar, daha sonra narhın tesbitini, uygulanmasını ve denetlenmesini belirtiyor, ayarlanmasıyla ilgili genel bilgileri veriyor: etin, sebze ve meyvenin, yiyecek maddelerinin fiyatları mevsimlere göre ayarlanırken, uygun olmayan tabii şartlar veya bereketli mevsimler sonunda, savaş durumlarında ve para değerinin düşürülmesinden sonra narhın konduğunu örneklerle açıklıyor. Günümüzde de çok önem taşıyan yiyecek, giyecek ve diğer pek çok mal çeşidinin fiyatlarının, hattâ ücretlerin belirlenmesi, genellikle, şu aşamalardan geçmekteydi: bazı hallerde padişahlar doğrudan doğruya fermanlarıyla narh verdikleri halde bu iş genellikle kadılar tarafından düzenlenirdi. Narhın yükseltilmesi için esnafın müracaat etmesi durumunda gerektiğinde esnaf ilgililerine (kethüda, yiğitbaşı v.b.ne) danışılarak, satıcıların ve halkın hiç bir şekilde zarar görmeyeceği bir şekilde, genellikle %10 kâr oranı (iş güçlüğü olan durumlarda %20) konularak olurdu. Bu arada satıcının fazla kâr etme isteği gözönünde tutularak en düşük fiyat verilmeye çalışılırdı; bu yüzden de kadılıkta heyecanlı pazarlıklar yapılırdı. Belirlenen fiyatlara uygun olarak satış yapmayı taahhüt eden esnafın buna uyup uymadığını ve satılan malın kalitesini (özellikle ekmeklerin iyi pişirilip pişirilmediği ve gramajını) kontrol işi zaman zaman padişah, bazen de sadrazamın görevleri arasında olmak üzere, ancak sürekli olarak muhtesib tarafından yapılırdı. Bu faaliyet, bir şehrin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş ihtisab kanunnâmeleri ve narh defterleri gereğince yerine getirilirdi: «Meselâ İstanbul'a aid ihtisab kanunnâmesinde ne kadar mikdar buğdaydan ne kadar un elde edildiği, buğday fiyatı, nakliye, hammâliye, kapan ücretleri ile birlikte unun mâliyeti hesaplanmakta, ekmekçilerin ekmeği çâşni tutarak narh üzere işlemeleri, eksik ve çığ çıkarmamaları, ellerinde daima iki aylık stok bulundurmaları v.s. hususlar üzerinde durulmakta, eksik ekmek çıkarana'nın tahta külâha vurulacağı veya cerime alınacağına işaret edilmektedir» (s. 23). Ancak kuralların her zaman işlediğini söyle-

mek zordur. Bursa'da «...senede üç defa et fiyatında değişiklik olduğu kanûnnâmede kayıtlı olmakla birlikte, İstanbul'a nazaran fiyatın biraz yüksek tutulmuş olduğu, buna rağmen kanûnun tanıdığı hakkın da üstüne çıkanlar bulunduğu görülmektedir» (s. 24).

Narh defterleri, Prof. M. Kütükoğlu'na göre, ayrı tutulmuş olmalıydı: 1776 (1190) tarihinden önce İstanbul kadılığında fiyatlarla ilgili muntazam olarak ayrı bir deftere yazılmış olmasını delil olarak ilgili muntazam olarak ayrı bir deftere yazılmış olmasını delil olarak göstermektedir (s. 26). Ancak, ayrıca belirtildiğine göre, narh fiyatları gerek İstanbul'da gerekse diğer Osmanlı şehirlerinde kadı sicillerinde listeler olarak bulunmaktadır. Meselâ Tekirdağı'na ait sicillerde «Yümnî Efendi Hazretlerinin zamân-ı kazâlarında vâki 1045 rûz-ı kasımında vâki olan es'ardır» başlığı altında pekçok gıda maddesinin ve sabun, zift, katran, keten, odun gibi maddelerin fiyatları kaydedilmiştir (s. 28).

Olağan ve olağanüstü hallerde ve sikke ayarlamaları sonucu düzenlenen, onyedinci yüzyıla ait iki narh defterinden ilki İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi'nde (sayı 9, 1978, ss. 1-85) Prof. M. Kütükoğlu tarafından neşredilmişti. Sikke ayarlamaları sonucu hazırlanan daha çok sayıda narh defterlerinin bulunması lâzım geldiğine işaret eden yazar, burada tanıtmaya çalıştığım incelemesinde 1640 tarihliisini ele almaktadır. Daha önce Profesör Yaşar Yücel'in «Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler» serisinden 1640 Tarihli Es'ar Defteri başlığıyla (tıpkı basım ve metnin yeni harflere çevirisi ve değerlendirilmesi ile) yayınlanmış (Ankara, 1982) bu çalışma Prof. M. Kütükoğlu tarafından Türk Kültürü (sayı 229, Ankara 1982, s.s. 451-455)'nde eleştirilmiş, ayrıntılı ve büyük bir emek ürünü olduğu belli bu çalışmada da önce değerlendirilmesi (ss. 39-86, sonra da mevcut iki nüsha farklarının belirtilmesi ile yeni harflere aktarılması (ss. 89-338) yapılmıştır.

Bu bilgiler çerçevesinde, 1640 tarihli narh defterinin yazar tarafından değerlendirilmesi sonucu, defterin çok geniş tutulmuş, 162 esnaf gurubu içerdiği anlaşılmaktadır. Esnaf guruplarıyla birlikte mal ve hizmetlerin tasnifi (kumaşlar, hazır giyim, aksesuarlar, giyeceklerin hazırlanmasında gerekli malzeme ve ücretler, hamam takımları, deniz malzemesi, inşaat malzemesi, esirciler ve at dellâlları ve hizmetleri)'ni ayrı ayrı tanıtan ve değerlendiren Prof. Kütükoğlu defteri, genelde ve haklı olarak, şöyle kıymetlendirmiştir: «Bugün, bir kısmının maddi kalıntıları yok olmuş eski kültür ve medeniyetimize âid unsurların çoğu, isim olarak, bu defterlerde, günümüze kadar ulaşmıştır. XVIII. asırda başlayıp Tanzimatla birlikte artan Batıya açılma, giderek eski âdet, alışkanlıklar ve gündelik hayatımızda bü-

yük değişiklikler meydana getirmiş, Batı'dan aldığımız her yeni şey, bizim olan eskiyi götürmüştür. Milletlerin hayatında her alanda tekâmül son derece tabiidir. Ancak, değişikliğe uğratılan şeylerin eski kültür ve medeniyetin unsurları olarak saklanması gerekir. Maalesef bizde pek çok şeyde bu yapılmamış, bu yüzden de geçmişle olan bağımızı temin eden zincir kopmakla kalmamış, bazı halkalar da kaybolmuştur. Onun için, hatta geçen asırlarda dahi kullanılmakta olduğunu tesbit ettiğimiz bazı isim ve tâbirler, bugün, o sahadaki ihtisas sahiplerince bile bilinmemektedir» (s. 57).

Gerçekten, halkın tarihinin, özellikle günlük yaşantısının, genelde toplumun sosyal hayatıyla ilgili konuların ağırlık kazanmaya başladığı son 20-30 yıllık tarihçiliğimiz içinde 1640 tarihli narh defterinin bu neşrinin önemli yeri olacaktır. Çalışma içinde bulunan sözlük, metin içinde geçen terimlerin getirdiği açıklama ve analitik olarak hazırlanmış bir indeks büyük emek mahsulüdür ve okuyucuya çok yararlı olabilecek niteliktedir. Osmanlı geçmişinin arzu edilen nitelikleriyle ortaya çıkmasında katkısı büyük olacak bu incelemeden dolayı Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'nu kutlamak gerekir.

Salih Özbaran